

ЛІТЕРАТУРА

1. В земле наши корни. История, традиции и фольклор сел Дану, Каменкуца и Николаевка Глодянского района. Исследования и материалы. - Кишенев: Штиинца, 1997. - 398 с.
2. Гузій Р., Вархол Н., Вархол Й., Остапик О. Весільні обряди // Лемківщина. Історико-етнографічне дослідження: У 2-х т. / Відп. ред. С.Павлюк. - Львів: Інститут народознавства НАН України, 2002. - Т. 2. Духовна культура. - С. 75-93.
3. Домашній архів автора (зап. Н.Пастух 18 листопада 2006 р. у с. Губичі Старосамбірського р-ну Львівської обл.). Текст анекдоту: "Іде машина. І в машині труп розчленований. І пограничник в нас відкриває машину і каже: "Шо ви таке везете? Ви ж знаєте, шо вам за то буде". Він каже: "Та то маскаль!" - "Боже! Яке самогубство".
4. Домашній архів автора (зап. Н.Пастух та Л.Горошко 20 листопада 2006 р. у с. Нижанковичі Старосамбірського р-ну Львівської обл.). Текст анекдоту: "Ну, пагранічник іде з собакою в наряді. Ідуть-ідуть, коли в кущах почало шось шарудеть. Тут пагранічник тіпа кае на собаку: "Іди, - кае, - подивися". А собака такий: "Ги, - кае, - сам іди подивись, - кае, - я й отсюда погавкать могу".
5. Експедиція відділу етнології сучасності та фольклористики Інституту народознавства НАН України (м. Львів) в північну Молдову, що здійснювалися щорічно з 2005 року. Під час фольклорних експедицій було обстежено близько 30 сіл Фалештського, Флорештського, Єдинецького, Окницького, Дондушанського, Дрокіївського району; Синжерійського, Рижканського районів.
6. Експедиція відділу фольклористики Інституту народознавства НАН України (м. Львів) на Східне Поділля (у сс. Зінківці, Китайгород, Привітне, Супрунківці Кам'янець-Подільського району; у с. Сивороги Дунаєвського району; у с. Мала Стружка Новоушицького району Хмельницької області, а також у с. Курашівці Мурованокуриловецького району; с. Каришків Барського району; у с. Перепільчинці Шаргородського району, а також у сс. Володіївці, Митки, Степанки, Маньківці Барського району Вінницької області) 22-30 червня 2006 року.
7. Кирчів Р. Из фольклорних регіонів України. Нариси і статті. - Львів: Інститут народознавства НАН України, 2002. - 351 с.
8. Клиненко Т. Культура та уклад життя українців Алтайського краю // Мистецтво і традиційна культура українського зарубіжжя. Матеріали міжнародної наукової конференції. - Львів, 1996. - С. 125-129.
9. Курочкін О. Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка».- Опішне: Українське народознавство, 1995.- С. 392 с.
10. Мацієвський І. Проблеми маргінальних українських етноісторичних масивів сучасного зарубіжжя // Нове життя старих традицій: Традиційна українська культура в сучасному мистецтві і побуті / Матеріали міжнародної наукової конференції в рамках V Міжнародного фестивалю українського фольклору "Берегиня" / За ред. проф. В.Давидюка. - Луцьк: ПВД "Твердиня", 2007. - С. 26-36.
11. Народні пісні українців Зеленого Клину в записах Василя Сокола. Нотні транскрипції Лариси Лукашенко. - Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. - 272 с.
12. Панько В. Заговори севера Молдовы ("примівки" и "descintece"). - Satori, 2002. - 71 с.
13. Пісні Сумщини. Українські народні пісні / Фолькл. записи В. Дубравіна, під ред. А. Авдієвського, О. Білаша, Г. Гембера та інш. - Київ: Музична Україна, 1989. - 503 с.
14. Співає Стурзовка. Збірка українського та молдавського фольклору с.Стурзовка Глоденського району Молдови / Укл. К.Попович, К.Чернеча (тексти); Я.Мироненко (мелодії); В.Панько (збирач) та ін. - Кишинів, 1995. - 182 с.
15. Супрун-Яремко Н.О. Українці Кубані та їхні пісні: Монографія. - К.: Музична Україна, 2005. - 784 с.
16. Сухомлинов О. Контексти прояву культурного пограниччя (на прикладі Кресів) // http://polonia.org.ua/2003-6/konf/04_2005/suhomlyn.pdf
17. Традиційні пісні українців Північного Підляшшя (за матеріалами експедицій 1999-2001 років Лариси Лукашенко та Галини Похилевич). - Львів: Камула, 2006. - 308 с.
18. Satul petrunea la cintec si la joc. Din istoria și poezia populara a satului Petrunea-Glodenii. - Chicinaiu, 1995 - 256 s.

Ольга ХАРЧИШИН

© 2008

СПЕЦИФІКА І ПЕРСПЕКТИВИ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО МІСТА

Із потужним поступом цивілізації, розвитком міст фольклор набуває нових якостей та функцій, інтегрується у складній системі культури. Учені Заходу, а за ними і Росії, які зараз

активно вивчають вербальні стереотипні тексти як інформативний код сучасної цивілізації, розширили усталене розуміння терміна "фольклор" модерними проявами, зокрема зрощеними із т.зв. масовою культурою. Відповідно почали вживати допоміжні терміни "традиційний", "сільський фольклор" (на означення вузького поняття) та "міський", "сучасний фольклор", "постфольклор" (для нових його конотацій), констатуючи змінність фольклорної парадигми [7; 8]. Сучасний міський фольклор (постфольклор) розглядається передусім у контексті вивчення субкультур (молодіжних, професійних, кримінальних тощо) як підсистем домінуючої культури [12]. В українській науці досі панує вивчення переважно сільського фольклору. Водночас усе більше відчувається потреба у вивченні фольклору українського міста [4: 279].

Досвід росіян, які намагаються осмислити культуру своїх міст уже упродовж кількох століть, свідчить про проблематичність вивчення урбаністичного середовища "через складність його змісту" [1: 23]. Для комплексного вивчення фольклору російських міст минулого і сучасності у другій половині ХХ ст. були створені спеціальні наукові програми*, а реальні результати у вигляді збірників наукових статей і монографій почали з'являтися переважно аж у 1980-2000-х роках [13; 9; 6 та ін.]. Зокрема, важливі результати здобуті в контексті семіотичних досліджень (у яких місто розглядається як "єдиний гетерогенний текст зі своєю семантикою та мовою" [11]). Там першочергову увагу спрямовано на усну та писемну словесність міста, передусім з точки зору символіки, міфології, топоніміки, поезики тощо.

Українське місто і його фольклор є специфічними величинами, вивчення яких ще значно більше ускладнене. Ця специфіка зумовлена передусім тим, що Україна багато століть існувала без власної держави, а її міста потерпали від засилля чужоземних окупантів. Панівна інонаціональна влада вела цілеспрямовану нищівну політику витіснення всього українського з наших міст, надання їм чужоземного характеру: російського, польського, німецького, румунського чи іншого. Та навіть у найважчі періоди дискримінацій ці міста зберігали притаманний їм український зміст, були невід'ємними складовими загальнонаціонального цілого. Звичайно, цей, український, зміст уже тісно ув'язаний у багатокультурну канву, історично витворену в наших містах.

Учені слушно звертають увагу на "багатокультурність" українських міст, що проявилася, передусім, у різностильових формах і нашаруваннях в архітектурі, мистецтві, а також і в суспільно-духовній сфері буття минулих часів. Однак прихильники теорії багатокультурності часто зміщують реалії історичної ретроспекції на теперішній стан, хибно трактуючи сучасні міста з переважаючим українським населенням (наприклад, Львів) як інтернаціональні, багатокультурні. Тут треба цілком погодитися з твердженням польського історика Мацея Яновського, котрий сміливо визнав: "Сьогодні цієї об'єктивної "багатокультурності" майже не існує; панівною культурою у Львові є, безперечно, українська, і жодна з колишніх культур-суперниць їй уже не загрожує" [18: 24].

Складність вивчення фольклору українського міста зумовлена і загальним домінуванням у ментальності українців традиційно-сільської - хліборобської - культурної складової, яка навіть на теперішній час залишається визначальною. Творення власне міської української ментальності, фольклору сильно позначене, часто затінене надбаннями культури села. Мабуть, не безпідставним сьогодні є погляд на українське місто ХІХ ст. як на "патріархальне село" [5: 340], а творення українського модерного національного руху розглядається у його "цілком поясненій прив'язаності до села" [5: 359]. Натомість більшість набутків міської культури, зокрема породжених такими верствами, як дрібно-шляхетська, міщанська, солдатська, кримінальна та ін., трактується переважно як форми зіпсованості, аморальності, деградації порівняно з традиційно-духовною спадщиною села. Водночас визнано, що місто як осередок ученості, книжності має безперечний позитивний вплив на етнотрадицію. Загалом, складний і суперечливий культурний образ українського міста може бути розкритий тільки на основі системних спеціальних наукових досліджень.

Зокрема важливими є фольклористичні дослідження українського міста - в умовах власної бездержавності вони майже не проводилися. Унаслідок - безповоротні втрати в

* З 1964 р. таким вивченням систематично займався сектор східнослов'янської етнографії Інституту етнографії АН СРСР; у 1980-х рр. - лабораторія семіотичних досліджень Тартуського державного університету та ін.

діахронічному аспекті. Навіть на рівні XX ст. вивчення фольклору міста є вельми непростою справою.

Неувага фольклористів до міст в Україні походить від складеного загального уявлення про ці міста як анклавів чужих, іноетнічних, непродуктивних для українського етнокультурного процесу середовищ. Хоча вже в XIX ст. непоодинокі вчені (зокрема І. Франко, М. Драгоманов, О. Маркевич) зауважували, що українська народна культура, у т.ч. фольклор, твориться й побутує не лише в селянському середовищі, а й у міському, робітничому, інтелігентському та інших соціумах.

Перші (і очевидно, єдині в минулому) спроби спеціального і комплексного вивчення фольклору українського міста (у контексті вивчення новотворчості) зробили в середині 1920-х рр. дослідники Етнографічної Комісії УАН на чолі з академіком А. Лободою. Зокрема, їхні напрацювання щодо фольклору різних соціальних верств за найсвіжішими вислідами з Києва, Харкова, шахтарського краю опубліковані на сторінках Етнографічного Вісника УАН (1925-1932) [2; 3; 10 та ін.].

Усе ж ще є певні можливості зафіксувати те, що зберігається в усній міській традиції, передусім в пасивному репертуарі старшого покоління. У цьому переконують власні напрацювання авторки, що були проведені упродовж 1999-2005 рр. на матеріалі Львова [14-17].

Львів належить до міст, знакових для рідної історії та культури, наділених у свідомості народу особливим статусом. Попри те, що він є дуже показовим, власне, з точки зору історичної багатокультурності, з давніх часів в етносвідомості українців Львів фігурує як "княжий город" з величними руськими церквами, замком, валами тощо. У модерній свідомості - як центр національного відродження, української духовності.

Оскільки дослідження фольклору українського міста перебуває на початковій стадії, то повинно бути зосереджене передусім на формуванні архіву текстів (на основі спеціальних записів фольклору):

1. Творів фольклору, які характеризують те чи інше місто як етносимвол.
2. Усього масиву міського і сільського фольклору, що зберігається в пасивній пам'яті та в активному репертуарі мешканців того чи іншого міста.
3. Сучасних вербальних текстів (постфольклору), що побутують усно і письмово серед різних верств городян (у панівній культурі та різних її субкультурах).

Усі ці зафіксовані тести (з різноплановими коментарями), відповідно систематизовані, були б реальною підґрунтям для подальших аналітичних студій з фольклористики, а також необхідною базою даних для різних культурологічних, етно-, соціолінгвістичних, етнологічних, та інших студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анциферовы Т.Н. и Н.П. Город, как выразитель сменяющихся культур (Картины и характеристики). - Ленинград, 1926.
2. Білецька В. З студій над сучасними піснями // Етнографічний Вісник УАН / За гол. ред. акад. А. Лободи та В. Петрова. - К., 1926. - Кн. 2. - С. 38-43.
3. Білецька В. Шахтарські пісні // Етнографічний Вісник УАН. - 1927. - Кн. 5. - С. 50-71.
4. Кирчів Р. Фольклор у системі новочасної української культури (Основні аспекти предметного окреслення проблеми) // Записки НТШ. - Т. ССХІІІ. Праці Секції етнографії і фольклористики. - Львів, 2001. - С. 271 -306.
5. Маслійчук В. Харків як патріархальне село: кілька роздумів про образ міста // Маслійчук В. Провінція на перехресті культур (дослідження з історії Слобідської України XVII-XIX ст. - Харків, 2007. - С. 340-359.
6. Муравьев В. Московские слова и словечки: происхождение московских пословиц, поговорок, речений, песен, топонимика московских улиц, площадей и переулков. - Москва: Изограф, 1999.
7. Неклюдов С. После фольклора // Живая старина. - 1995. - № 1. - С. 2-4.
8. Неклюдов С. Усные традиции современного города: смена фольклорной парадигмы // www.ruthenia.ru/folklor/pub.
9. Некрылова А.Ф. Русские народные городские праздники, увеселения и зрелища. Кон. ХУШ - нач. ХХ века. - Ленинград, 1984.
10. Петров В. З фольклору правопорушників // Етнографічний Вісник УАН / За гол. ред. акад. А. Лободи та В. Петрова. - К., 1926. - Кн. 2. - С. С. 44-60;

11. Семиотика города и городской культуры. Петербург // Труды по знаковым системам. Т. ХУШ // Ученые записки ТГУ. - Тарту, 1984.
12. Современный городской фольклор / Редак. кол.: А.Ф. Белоусов, И.С. Веселова, С.Ю. Неклюдов. - Москва: РГГУ, 2003.
13. Фольклор городов и поселков (Фольклор Урала): Межвуз. сб. науч. трудов. - Свердловск: УГУ. - 1982.
14. Харчишин О. Про особливості пісенного фольклоротворення в українському міському середовищі (за матеріалами досліджень Львова) // Фольклористичні Зошити. - Вип. 7. - Луцьк, 2004. - С. 151-164.
15. Харчишин О. Станіслав Людкевич у львівському фольклорі // Народознавчі Зошити. - 2001. - № 2. - С. 297-304.
16. Харчишин О. Український фольклор Львова до 1939 р. (за матеріалами польових досліджень) // Народознавчі Зошити. - 2000. - № 3. - С. 542-547.
17. Харчишин, О. Советська дійсність у фольклорі львів'ян. Нарис / Передмова та наук. ред. Р. Кирчіва. - Львів, 2006.
18. Яновський М. Лемберг 1916 - Львів 2002. Роздуми над старим путівником // Критика. - 2002. - № 5. - С. 23-27.

Марія ЧІКАРЬКОВА

© 2008

ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ «МОЛОТУ НА ВІДЬОМ»

Духовна система Середньовіччя являла собою впорядкований космос, символом якого була церковна будівля з її соборно-канонічно усталеним митецьким оздобленням. Але оскільки саме християнство породило відчуття цінності особистості, то в християнську теологію органічно вступають і традиції античної філософії. З часом якраз на західному культурному ґрунті, де Тома Аквінанти висуває теорію подвійної істини (тобто проголошує інтелектуальний шлях досягнення Бога рівнозначним емоційній вірі), формується відсутня у Візантії університетська освіта, й філософія схоластів мусить довести божественну гармонію світу шляхом чистого розумування, через силіогізм³⁵. Схоласти створили власну філософську систему, яка не припускала дисонансів: «Отці Церкви виробили... концепцію світу і людини, сповнену оптимізму та надії, висунули ідеал людини, яка повернула собі первозданну гармонію, знайшла шлях до втраченого раю» [1, с.62].

Але вже вихід Церкви з підпілля наприкінці античності стимулював розквіт ересей; отож, невдовзі на Заході виникає й Свята Інквізиція, яка спочатку мала скромну функцію нагляду над теологічною думкою і постанови якої мали більш-менш рекомендаційний характер. Ситуація змінюється в епоху Ренесансу - адже відьомські багаття, як зазначає польський дослідник М. Комар, масово запалали саме тоді, а не в Середньовіччі, коли спірною була сама реальність існування чаклунства [10, т. I, с.873]. Більше того - як вірно зазначає Д. Занков, «протягом раннього та більшої частини зрілого Середньовіччя чаклунство само по собі не трактувалося як щось первісно порочне, спрямоване винятково на учинення шкоди своєму ближньому» [6, с.15]. Проте в епоху Відродження відбувається величезний зсув у свідомості людей. З 1520 р. чаклунство законодавчо прирівнюється до ересі. І тепер не тільки чаклунство, але навіть траволікування сприймається як ересь. Сповідувати ересь часто означало - просто не бути католиком. Таким був стан справ, скажімо, у Лісабоні та Мадриді, де еретиком вважалася будь-яка людина не-католик. У XVII ст. винесли вирок навіть дресированому коневі, який був навчений деяким трюкам [7, с.333]. Розквіт «полювання на відьом» в постсередньовічну епоху - своєрідний

³⁵У Візантії, навпаки, мнотився вплив східного ірраціоналізму, який, по суті, заперечує цінність особистості й веде останню до свідомого «самознищення» (вершина цього процесу - ісихазм). Щоправда, у Отців Церкви широко розвиваються не лише суто біблійні начала, а й традиції античного розумування, але найперше - Платона й Аристотеля. Симптоматично, що характерна для елінізованого Єгипту спроба з'єднати з християнством пізню індивідуалістичну філософію гностицизму, була найбільш рішуче відкинута; симптоматично також, що саме в Єгипті бере гору установка на чернецтво та культивування емоцій відлюдництва, що є, по суті, серцевиною християнства: «Це не одна з церковних організацій, але сама церковна організація, точніше, щось на зразок її духовної серцевини. Це та частина Церкви, в якій і земне життя її членів організоване по-церковному» [12, с.27].